

УДК 159.923.2-053.5:37.018.322
DOI <https://doi.org/10.32840/2663-6026.2020.2.18>

Л. А. Девіс

кандидат психологічних наук,
доцент кафедри загальної психології
Донбаський державний педагогічний університет

М. В. Кормишев

кандидат психологічних наук,
старший викладач кафедри загальної психології
Донбаський державний педагогічний університет

ПРОБЛЕМА РОЗВИТКУ ТА ФОРМУВАННЯ СФЕРИ ПОТРЕБ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В УСТАНОВАХ ІНТЕРНАТНОГО ТИПУ

У статті проаналізовано дослідження психологів і розглянуто проблему формування та розвитку сфери потреб дитини в установах інтернатного типу. Дослідження психологів довели, що відхилення у розвитку потреб негативно впливає на особистість дитини, та показали, що в цієї категорії дітей спостерігаються непродуктивні форми взаємодії з дорослими та однолітками. Таким чином, в умовах психічної депривації несформована прихильність до дорослого та неспроможність дитини налагодити повноцінне та продуктивне спілкування з однолітками і доброзичливе ставлення до них призводять до порушення процесу розвитку та формування особистості дитини. В умовах відсутності повноцінної родини в дитини виникає відчуття самотності та страху, що позначається на темпах її психічного розвитку.

Депривація потреби дитини в материнській любові та захисті, що перебуває в постійній нервовій напрузі, негативно позначається на пізнавальній активності особистості. Материнська любов позитивно впливає на розвиток дитини, вона наповнює її емоційним зарядом і захистом. Психологи акцентують увагу на тому, що вихованці установ інтернатного типу перебувають у постійній напрузі, що негативно позначається на розвитку сфери потреб і пізнавальній активності дитини. Науковці визначають, що відсутність любові та турботи дорослих значно посилюють захисні тенденції особистості. Таким чином, за відсутності прихильності й емоційних зв'язків із дорослими фахівцями констатують наявність пасивності таких дітей.

Депривація потреби дитини в любові і захисті може сприяти формуванню різних форм оборонної поведінки. Отже, у результаті проведеного дослідження було визначено, що негативні переживання дитини можуть торкатись сфери потреб особистості в умовах психічної депривації. Негативні емоції також знижують рівень активності дитини та негативно впливають на її формування та розвиток. Дослідження вчених указують на те, що інтеграція різних видів діяльності в поєднанні з різними формами психокорекційної роботи є ефективним засобом розвитку позитивних потреб особистості дитини в установах інтернатного типу.

Ключові слова: психічна депривація, потреби особистості, мотиви, спілкування, співпраця.

Постановка проблеми. У сучасній психології дослідження розвитку та формування сфери потреб людини є актуальною проблемою психологічної науки. Важливість розв'язання поставлених завдань визначається тим, що сфера потреб особистості – це вирішальний чинник ефективності навчального процесу. Як відомо, значне місце разом із цим посідають розвиток і формування особистості. Методологічними підвалинами дослідження проблеми формування потреб особистості є положення теорії діяльності про особливості функціонування й механізми її розвитку. Основні завдання нашого дослідження полягають у поглибленому аналізі теоретичних і практичних підходів до вивчення сфери потреб особистості вихованців закладів інтернатного типу. Основним завданням нашого дослідження є аналіз особливостей розвитку та формування сфери потреб особистості в умовах психічної депривації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Незважаючи на значну кількість суперечностей, більшість вітчизняних психологів, що представляють окремі наукові напрями, указують на потреби людини й розглядають мотив як складне явище, що містить два основних складових елементи: афективний і когнітивний. Когнітивний компонент вміщує виявлення й знання властивостей предмета, який може задовольнити потреби людини, а афективний – відображає ставлення до нього, емоційні зв'язки, що виникають між людиною і предметом та привабливість дій із ним. Поєднання когнітивного й афективного компонентів робить конкретний мотив реальним дієвим спонукачем активної діяльності людини [8].

Підвалиною більшості концепцій вітчизняних науковців є діяльнісний підхід, що орієнтує дослідників на виявлення джерел активності та зв'язку

мотивів із тим видом діяльності, до якої включена особистість, а також підкреслюється віднесеність мотивів більше до галузі свідомості особистості, хоча при цьому не виключається й наявність неусвідомлених спонук. Психологи підкреслюють, що недорозвинення внутрішніх механізмів опосередкування в молодших школярів, які виховуються в установах інтернатного типу, компенсується формуванням захисних утворень різного роду. О.М. Прихожан зазначає, що у вихованців інтернатних закладів не сформовано такі передумови навчальної діяльності, як уміння під час виконання завдання орієнтуватися на певний загальний спосіб дії. У них, на відміну від сімейних дітей, домінують класифікаційні форми на тлі низького рівня розвитку наочно-образного мислення. Наприклад, замість становлення довільності поведінки, у школярів формується орієнтація на зовнішній контроль, а також тенденція до афективного реагування, замість уміння самому вирішувати складні ситуації та не звинувачувати інших [1, с. 3].

Відмінності в соціальній ситуації розвитку школярів, які виховуються поза родиною, виступають фактором, що детермінує їхні психологічні особливості. Система стосунків вихованців інтернатів та їхнє оточення характеризується суперечливою, амбівалентною відсутністю стабільних міжособистісних зв'язків і прихильностей, а також браком досвіду співпраці з дорослими й однолітками, що загалом породжує почуття некомпетентності, незахищеності й болісне переживання емоційного неблагополуччя. Ця спотворена система стосунків і взаємодії вихованців інтернату з навколишнім світом визначає особливості розвитку та становлення особистості молодших школярів [4].

Мета статті. Основною метою статті є аналіз розвитку та формування сфери потреб дитини в умовах психічної деривації та визначення сутності успішності та зростання її особистості.

Сфера потреб та інтересів вихованців шкіл-інтернатів також має свою специфіку. У дослідженні зазначено, що найбільша кількість вказівок дітей зумовлена матеріальними потребами школярів. Незначна частина висловлювань стосується прагнення дітей брати участь у суспільному житті. Останнє місце у вихованців інтернатних закладів посідають вказівки, зумовлені духовними потребами. У вихованців інтернатів також здебільшого переважають матеріальні інтереси, які виявляються в прагненні до задоволення і розваг, а пізнавальні інтереси слабо розвинені, їх репрезентує неусвідомлена зацікавленість чимось новим [9].

Виклад основного матеріалу. Аналіз змісту мотиваційних переваг вихованців школи-інтернату дає змогу говорити про те, що вони детермінуються особливостями соціальної ситуації розвитку дитини, що виховується поза родиною. На відміну від сімейних дітей, найголовнішим для

вихованців інтернату є бажання заслужити схвалення дорослого. Як зазначає більшість дослідників, у цьому й виявляється депривація потреби дитини в позитивному емоційному контакті з дорослими. Психологами також зафіксовано формування у вихованців шкіл-інтернатів нечисленних та односторонніх за змістом мотивів, виявлено домінування бажань, переважно пов'язаних із повсякденним побутом і звужене коло потреб, які зумовлені умовами закритих інтернатних закладів та обмеженістю власного досвіду. Для дітей, позбавлених батьківської уваги, характерна первинна тривожність, яка значно впливає на розвиток особистості та її здатність до встановлення емоційних зв'язків з іншими людьми. Така сепарація порушує нормальний процес організації та викликає негативні почуття у школярів. Водночас у дитини, позбавленої заспокійливого спілкування з батьками, активізується стан тривоги, який дезорганізує її поведінку та порушує подальший розвиток. Зазвичай ці діти виховуються в родинах, де один або обоє батьків мають серйозні проблеми, переживають емоційне неблагополуччя й демонструють у родині девіантну поведінку.

Переживання дитиною безлічі емоційних конфліктів, міжособистісної ненадійності в родині, відсутність ефективної допомоги близьких дорослих зумовлюють виникнення тривожності й пов'язаного з нею переживання дитиною почуття власної залежності, провини та нестабільності. Але ці родини зазвичай неповні, малозабезпечені та переважно неблагополучні. Дітей виховують у несприятливих умовах, із негативною моральною атмосферою. Усе це загалом породжує труднощі в засвоєнні дітьми системи цінностей, соціальних норм поведінки, а також формує суперечливу систему самоуявлення. Першопричиною виникнення негативних тенденцій у розвитку особистості молодших школярів вважаємо незадовільну якість міжособистісних стосунків дітей і дорослих. Отже, дослідження свідчить, що для багатьох учнів інтернатних закладів характерне негативне емоційне тло життя, яке знижує рівень пізнавальної й розумової активності дитини та негативно впливає на розвиток навчальної діяльності. При цьому основними завданнями є формування здатності дитини прийняти та утримати мету, поставлену дорослим, а відтак розвивати її до самостійної постановки низки проміжних цілей. Сформульована дорослим мета в процесі діяльності повинна ефективно насичуватися позитивними емоціями, що запускає механізм формування нових мотивів особистості шляхом зсуву мотиву на ціль [2; 6].

Результати дослідження засвідчили, що сфера потреб вихованців інтернатів має низку характерних особливостей. Психіка дитини переважана негативними емоціями й почуттям

Таблиця 1

**Кількісні показники розвитку потреб
молодших школярів загальноосвітньої школи
та школи-інтернату (n=172)**

Потреби молодших школярів	Учні загальноосвітньої школи, %	Учні загальноосвітньої школи-інтернату, %	φ
Фізіологічні	9,4	22,2	2,35**
Матеріальні	29,1	44,2	0,32
Соціальні	49,9	26,7	3,17***
Духовні	11,6	6,9	1,07
Всього	100	100	

Примітка: * – $p \leq 0,05$; ** – $p \leq 0,01$; *** $p \leq 0,001$

міжособистісної ненадійності, нестабільності та незахищеності. Для вихованців інтернатного закладу притаманні переживання страху й тривоги, зумовлені внутрішніми конфліктами, водночас значний відсоток респондентів також відчуває тривогу в стосунках із вчителями. Негативний емоційний фон життя значно знижує рівень пізнавальної та розумової активності дитини й негативно впливає на розвиток і становлення особистості. Спостережено також, що у школярів слабо сформовані уміння прийняття та розуміння цілей, поставлених дорослими. Вихованці інтернатного закладу дуже часто відчувають утруднення під час відповіді на запитання про цілі своєї діяльності та не можуть їх самостійно сформулювати. Діти також не розуміли інструкції до завдання та погано володіли умінням самостійно ставити мету. Отже, зазначимо, що відсутність у дітей, вихованців інтернату, чіткого усвідомлення певних проміжних цілей і зумовлює нерозуміння шляхів досягнення основної мети. Оскільки в процесі навчальної діяльності велике значення має здатність школяра до окреслення й досягнення мети, то питання її визначення є однією з найважливіших складників мотивації учіння [5; 7].

Дослідження сучасних психологів показали, що потреби особистості розглядаються як структурний компонент, який формується в процесі діяльності особистості. Здійснений аналіз висловлювань дітей уможливив таке їх згрупування: фізіологічні потреби – потреба в їжі, у воді, потреба в економії сил тощо; матеріальні потреби як бажання отримувати задоволення від різних контактів із навколишнім світом – потреба в комфорті, потреба в розвагах, у придбанні та накопичуванні речей тощо; соціальні потреби як прагнення особистості до взаємодії із соціумом – потреба у визнанні, у захисті прав, прагнення до спілкування, потреба в суспільно-корисній і громадській діяльності тощо; асоціальні потреби мають вияв у прагненні до незалежності від суспільства, в автономії, протесті проти моральних підвалин, вимог суспільства, у прояві агресії; духовні потреби – потреба в пізнанні світу й самого себе, у надбанні знань, у прагненні до самовдосконалення, до наукових істин, до пошуку сенсу свого існування.

Результати дослідження засвідчили, що, аналізуючи висловлювання дітей, ми згрупували їх у такий спосіб: фізіологічні потреби – потреба в їжі та воді, у певних кліматичних умовах, потреба в економії сил; матеріальні потреби як бажання отримувати задоволення від різних контактів із навколишнім світом, потреба в комфорті; соціальні потреби як прагнення особистості до взаємодії із соціумом, прагнення до спілкування; духовні потреби як потреба пошуку свого місця у світі. Отримані результати дослідження представлено в табл. 1.

У молодших школярів, які виховуються у школах-інтернатах, перше місце посіли висловлювання, пов'язані з матеріальними потребами. Кількість таких висловлювань більша, ніж у дітей, що навчаються в загальноосвітніх школах (44,2 % проти 29,1 %). Проте визначені відмінності не досягли статистично значущого рівня. Ці тенденції демонструють такі висловлювання: «Якби у мене були гроші, я купив би дачу», «Купував би все, що є в магазині, й мав би багато гарних речей», «Купив би мобільний телефон», «Купив би машину, телевізор і все, що потрібно в будинок», «Купив би вівчарку», «Купив би скутер», «Завела б велике господарство», «Хотіла б знайти своє житло й створила б домашній зоопарк», «Купила б собі гарний одяг», «Мав би багато будинків і грошей», «Купив би коня», «Поїхав би на море», «Приручив би тигра», «Багато б подорожував», «Забезпечив би собі гарне життя» тощо.

У молодших школярів загальноосвітньої школи висловлювання, пов'язані з матеріальними потребами, посіли друге місце. У цій групі потреб висловлювання молодших школярів щодо своїх бажання свідчать про прагнення дітей до розваг, придбання речей, до накопичення. Ці тенденції маркують такі висловлювання: «Якби у мене були гроші, то я купив би великий будинок із басейном», «Купила б велосипед», «Купив би іграшки», «Купила б мобільний телефон», «Хотіла б виїхати за кордон і добре жити», «Поїхав би на море», «Поїхала б відпочивати до Єгипту», «Купила б комп'ютер», «Купив би машину», «Поклав би гроші в банк» тощо.

Друге місце у вихованців інтернатних закладів посідають вказівки, пов'язані із соціальними потребами. Висловлювання вихованців інтернатного закладу свідчать про те, що найбільше турбує дітей: «Хотіла б мати гарну сім'ю», «Хочу мати багато друзів», «Я хочу, щоб моя мама була жива», «Щоб бабуся не старіла й завжди була молодою», «Щоб тато швидше вийшов із в'язниці», «Віддав би гроші на лікування бабусі», «Хотіла б, щоб мама не пиячила», «Хочу, щоб бабуся ходила без милиць». Низка висловлювань стосується потреби

дітей брати участь у громадському житті: «Хочу допомагати бідним людям», «Хочу побудувати гарний будинок для безпритульних дітей», «Купити для школи автобус», «Хочу, щоб у світі всім було добре», «Хочу, щоб ніхто нікого не кривдив», «Хотів би бути ангелом і всім допомагати» тощо.

Водночас деяка кількість висловлювань свідчить про розвиток негативних тенденцій у розвитку мотиваційно-потребової сфери дитини й знаходить своє відображення в таких висловлюваннях: «Хотів би назавжди скасувати школу», «Хотів би ніколи не вчитися», «Хочу зробити уроки короткими, а перерви дуже великими», «Хотів би знищити всіх поганих людей, наркоманів і пияків», «Хотів би грати на комп'ютері й не ходити до школи», «Хотів би, щоб уроки замість мене виконував вихователь», «Не хочу вчитися, а хочу воювати зі злими гоблінами», «Хочу чарівною паличкою вбити своїх ворогів». Подібні висловлювання свідчать про неблагополуччя в соціальному розвитку дитини, про її негативне ставлення до навчання, прагнення через агресію вирішувати проблеми, що виникають. Як було зазначено вище, цей показник значно поступається кількості вказівок, отриманих від дітей із загальноосвітніх шкіл.

Вказівки, пов'язані із соціальними потребами учнів загальноосвітніх шкіл, посідають перше місце. Висловлювання молодших школярів із загальноосвітніх шкіл про свої бажання, що становлять групу соціальних потреб, свідчать про прагнення дітей брати активну участь у житті суспільства. Наведемо приклади: «Витратила б гроші на притулок для безпритульних тварин», «Допомогла б усім інвалідам», «Закінчила б кризу в країні», «Зробила б наше місто чистим і красивим», «Для всіх людей знизила б ціни на продукти й ліки», «Створила б ботанічний сад», «Допомогла б школам і лікарням», «Організувала б благодійний фонд», «Закінчила б ремонт школи» тощо.

Значне місце в житті дітей із загальноосвітніх шкіл посідають потреби, пов'язані із сімейними проблемами: «Витратила б гроші на лікування бабусі й дідуся», «Віддала б гроші своїй родині», «Віддала б гроші батькам на будівництво будинку», «Купила б подарунки мамі» тощо) та з прагненням впливати на ситуацію в сім'ї («Якби я могла, то зробила б так, щоб мама й тато ніколи не сварилися», «Хочу, щоб у батьків була хороша робота», «Хочу, щоб татові більше платили за його роботу», «Хотіла б частіше купувати подарунки для всієї сім'ї» тощо). Кількість вказівок учнів загальноосвітньої школи, які пов'язані із соціальними потребами, була значно більша, ніж у вихованців інтернатного закладу. Відмінності у відсотковій представленості дітей із різних закладів освіти, які визначали важливість соціальних потреб, досягла статистичної значущості (49,9 % проти 26,7 %; $\varphi^*=3,17$; $p\leq 0,001$).

Третє місце посіли вислови вихованців інтернатних закладів, пов'язані із фізіологічними потребами.

Ці потреби маркують такі висловлювання: «Якби у мене було багато грошей, я витратив би їх на смачну їжу», «Купив би багато цукерок», «Купив би хороші продукти» тощо. Отже, наявність бажання задовольнити свої фізіологічні потреби є важливим у житті дитини й має компенсаторний характер. Недостатня кількість позитивних емоцій, відсутність батьківської любові й турботи, які має дитина в повноцінній родині, спричиняє у вихованців інтернатних закладів намагання замінити їх активним задоволенням своїх фізіологічних потреб.

У молодших школярів загальноосвітньої школи висловлювання, що пов'язані з фізіологічними потребами, посідають останнє, четверте, місце. Зокрема, їхні бажання пов'язані із задоволенням потреби в їжі та інших біологічних процесах й ілюстровані такими висловлюваннями: «Витратив би гроші на солодоші», «Купила б цукерки», «Хотів би багато гуляти», «Хотіла б ніколи не хворіти й добре себе почувати» тощо. Ці результати свідчать, що в сім'ї основні базові потреби дитини загалом задоволені й не мають особливо великого значення для розвитку мотиваційної сфери дитини. Кількість висловів, пов'язаних із фізіологічними потребами, набагато більша у вихованців інтернату, ніж у дітей, що навчаються в загальноосвітніх школах. Відмінності у відсотковій представленості кількості висловлювань дітей із різних закладів освіти, які визначали важливість задоволення фізіологічних потреб, досягла статистичної значущості (22,2 % проти 9,4 %; $\varphi=2,35$; $p\leq 0,01$).

Зазначимо, що у вихованців інтернатних закладів останнє, четверте, місце посіли висловлювання, пов'язані з духовними потребами. Ці тенденції виявляються в таких висловлюваннях: «Хочу багато знати й стати хорошим водієм», «Хочу всьому навчитися й бути каскадером», «Хочу стати справжньою співачкою», «Хочу робити добро», «Хочу стати фахівцем», «Хочу навчитися поважати людей», «Хочу добре закінчити школу й стати президентом», «Хочу стати найрозумнішою», «Хочу вступити до інституту» тощо. Отже, духовні потреби у вихованців інтернатів тісно пов'язані з пошуком свого місця у світі. Потреба в пізнанні та надбанні знань зумовлена прагненням у майбутньому отримати професію та досягти комфортного життя. У вихованців інтернатів домінує переважно прагматичне ставлення до отримання знань як до запоруки майбутнього працевлаштування та благополуччя.

У молодших школярів загальноосвітньої школи висловлювання, пов'язані з духовними потребами, посідають третє місце. У цій групі потреб висловлювання дітей репрезентують прагнення до нових знань, прояв допитливості, наявність бажання самовдосконалення та самовизначення, наприклад: «Хотіла б завжди добре вчитися і все знати», «Витратила б гроші на придбання цікавих книг»,

«Хотіла б стати слухняною дівчинкою», «Хотіла б стати розумною», «Купила б красивий зошит для віршів», «Хотіла б вчитися на відмінно», «Витратила б гроші на репетитора», «Хотіла б уважніше слухати вчителя та краще вчитися», «Хотіла б зробити красиву скульптуру з мармуру», «Хотіла б навчитися складати вірші» тощо. Кількість вказівок учнів загальноосвітньої школи, які пов'язані з духовними потребами, була більша, ніж в учнів інтернатного закладу (11,6 % проти 6,9 %). Проте відмінності не досягли статистично значущого рівня.

Висновки. Отже, пропозиції засвідчили, що сфера потреб молодших школярів, які виховуються в інтернатних закладах, відрізняється від сфери потреб дітей із благополучних сімей. Їх характеризують менша різноманітність й спрощена структура, емоційна нестійкість й слабкість контролю над потягами й бажаннями, більша напруженість й прагнення до швидкого задоволення. Як відомо, у процесі розвитку та формування особистості дитини в родині відбувається перетворення примітивних потреб у потреби більш високого порядку, а в дитячому будинку формування вищих потреб блоковано незадоволеними базовими потребами дитини. Оскільки вищі потреби особистості у своєму розвитку видозмінюють світогляд й увесь життєвий лад особистості, то їхня відсутність перешкоджає прагненню дитини до розвитку й самовдосконалення.

Література:

1. Валіон Н. Феномен психічної депривації і його роль у розвитку особистості. *Психологія і суспільство*. 2000. № 2. С. 124–133.
2. Психологические аспекты воспитания детей в домах ребенка и детских домах / Л.Н. Галигузова, С.Ю. Мещерякова, Л.М. Царегородцева // *Вопросы психологии*. 1990. № 6. С. 17–25.
3. Психическая депривация в детском возрасте / И. Лангмейер, З. Матейчек; пер. Г.А. Овсянникова. Изд. 1-е русск. Прага : ЧССР, 1984. 334 с.
4. Маслюк А.М. Особливості переживання людиною психотравмуючих ситуацій. *Актуальні проблеми психології* : збірник наукових праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка НАПН України. Київ; Ніжин : П.П. Лисенко, 2015. Т. IX. Загальна психологія. Історична психологія. Етнічна психологія. Вип.7. С. 193–199.
5. Манохіна І.В. Соціально-педагогічна робота з дітьми-сиротами та дітьми позбавленими батьківського піклування : навч. посібник. Дніпропетровськ : Дніпропетр. ун-т ім. Альфреда Нобеля, 2012. 276 с.
6. Прихожан А.М. Развитие личности в условиях психической депривации / под ред. И.В. Дубровиной. Москва : Просвещение, 1991. 159 с.
7. Сорокина В.В. Негативные переживания детей в начальной школе. *Вопросы психологии*. 2003. № 3. С. 43–52.
8. Славина Л.С. Роль поставленной перед ребенком цели и образованного им самим намерения как мотив деятельности школьника. *Изучение мотивации поведения детей и подростков* / под ред. Л.И. Божович, Л.В. Благондежной. Москва : Педагогика, 1972. С. 45–80.
9. Комплексное сопровождение и коррекция развития детей-сирот: социально-эмоциональные проблемы / Л.М. Шипицина, Е.И. Казакова. Санкт-Петербург, 2000. 108 с.

Devis L. A., Kormyshev M. V. The problem of development and formation of the sphere of needs of the child's personality in boarding type institutions

The researches of psychologists are analyzed in the article and the problem of formation and development of the sphere of needs of the child in institutions of boarding type is considered. The psychologists' researches prove that deviations in the development of needs negatively affect the personality of the child, and show that in this category of children there are unproductive forms of interaction with adults and peers. Thus, in the conditions of mental deprivation, unformed attachment to an adult and the inability of the child to establish full and productive communication with peers and friendly attitude to them, leads to disruption of the process of development and formation of the child's personality. In the absence of a full-fledged family, the child has a feeling of loneliness and fear, which affects the pace of his mental development. Deprivation of the child's need for maternal love and protection that is in constant nervous tension, negatively affects the cognitive activity of the individual. Maternal love positively influences the development of the child, it fills her or his with emotional charge and protection. Psychologists emphasize that the pupils of boarding institutions are in constant tension, which negatively affects the development of the child's needs and cognitive activity. Scientists have found that the lack of love and care of adults greatly enhances the protective tendencies of the individual. Thus, in the absence of affection and emotional connection with adults, experts state that such children are passive. Deprivation of the child's need for love and protection can contribute to the formation of various forms of defensive behavior.

Thus, the conducted study defines that the negative experiences of the child may affect the sphere of personality needs in the context of mental deprivation. Negative emotions also reduce the level of activity of a child and negatively affect its formation and development. Researchers indicate that the integration of different activities in combination with different forms of psycho-corrective work is an effective means of developing the positive needs of the child's personality in residential care.

Key words: mental deprivation, personality needs, motives, communication, cooperation.